

Марина Сергіївна ЗАЙЦЕВА,

доктор філософії у галузі права

(ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
м. Харків)

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

У статті з'ясовано, що ефективність правосуддя – це комплексна правова та соціальна характеристика функціонування судової влади, яка відображає ступінь досягнення цілей правосуддя шляхом своєчасного, справедливого, неупередженого й обґрунтованого розгляду та вирішення судових справ із дотриманням принципів верховенства права, доступності та незалежності суду, а також рівень реального виконання судових рішень і суспільної довіри до судової системи. Доведено, що моніторинг ефективності правосуддя — це систематична, організаційно та нормативно забезпечена діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка спрямована на збирання, обробку, аналіз і оцінювання кількісних та якісних показників функціонування судової системи з метою визначення рівня результативності, доступності, своєчасності та якості здійснення правосуддя, виявлення проблемних аспектів його забезпечення й формування обґрунтованих управлінських і правових рішень за умови дотримання принципу незалежності судової влади.

Аргументовано, що адміністративно-правовий механізм забезпечення моніторингу ефективності правосуддя в Україні – це системно організована сукупність адміністративно-правових норм, інституцій, процедур, управлінських рішень та інформаційно-аналітичних засобів, за допомогою яких здійснюється регулярне спостереження, збирання, оцінювання й аналіз показників функціонування судової системи з метою підвищення якості, результативності, доступності та довіри до правосуддя за умови збереження незалежності судової влади.

Відмічено, що ключовими властивостями даного механізму є наступні: 1) має комплексний характер, оскільки поєднує нормативно-правові, організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні елементи; 2) функціонує у сфері публічного адміністрування правосуддя, не зачіпаючи процесуальної діяльності судів; 3) ґрунтується на нормах адміністративного законодавства, що визначають компетенцію, повноваження та відповідальність суб'єктів моніторингу; 4) орієнтований на систематичність і безперервність оцінювання, а не на разові контрольні заходи; 5) виконує превентивну та коригувальну функції, забезпечуючи інформаційну основу для управлінських рішень у сфері правосуддя; 6) спрямований на створення балансу між підзвітністю судової системи та гарантіями її інституційної незалежності.

Ключові слова: механізм, адміністративно-правовий механізм, моніторинг, ефективність, правосуддя.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, правової держави зумовлює підвищену увагу до питань ефективності функціонування судової влади та якості здійснення правосуддя. У сучасних умовах, судова система розглядається не лише як інституційна основа захисту прав і свобод людини, а й як важливий чинник забезпечення довіри суспільства до держави загалом, у зв'язку із чим, особливого значення набуває проблема моніторингу ефективності правосуддя, який покликаний забезпечити об'єктивну оцінку стану та результативності діяльності судів, виявлення системних недоліків і формування науково обґрунтованих управлінських рішень у сфері судоустрою. Вирішення зазначеного завдання неможливе без чіткого визначення адміністративно-правового механізму, за допомогою якого здійснюється відповідний моніторинг, оскільки саме норми адміністративного права визначають найбільш важливі аспекти діяльності відповідних суб'єктів, форми, методи та межі їх управлінського впливу, а також процедури інформаційного забезпечення та контролю у сфері організації правосуддя.

Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню законності правосуддя, у своїх наукових працях розглядали: О.М. Бандурка, В.С. Бігун, І.В. Білих, О.О. Вітушинська, А.В. Завидняк, К.Б. Левченко, Б.В. Малишев, О.М. Музичук, О.Б. Северінова, С.О. Шатрава та багато інших вчених. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання адміністративно-правового механізму забезпечення моніторингу ефективності правосуддя в Україні.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити значення адміністративно-правового механізму забезпечення моніторингу ефективності правосуддя в Україні. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність категорії моніторинг; розкрити специфіку категорії моніторингу ефективності правосуддя; узагальнити теоретичні підходи до розуміння категорії «адміністративно-правовий механізм».

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження, перш за все, відзначимо, що ефективність правосуддя – це комплексна правова та соціальна характеристика функціонування судової влади, яка відображає ступінь досягнення цілей правосуддя шляхом своєчасного, справедливого, неупередженого й обґрунтованого розгляду та вирішення судових справ із дотриманням принципів верховенства права, доступності та незалежності суду, а також рівень реального виконання судових рішень і суспільної довіри до судової системи. Варто погодитись із точкою зору С.О. Ніщимної, яка до характеристик ефективного правосуддя запропонувала віднести наступні положення: 1) ефективне правосуддя є своєчасним: рішення у справах ухвалюються в розумні терміни, не допускаючи безпідставного затягування процесів; 2) ефективне правосуддя є справедливим: рішення

ухвалюються на основі закону та з урахуванням усіх обставин справи, забезпечуючи справедливий підхід; 3) ефективне правосуддя є передбачуваним: результати судових розглядів можна передбачити на основі чітко встановлених правових норм і принципів (відповідає вимогам юридичної визначеності); 4) ефективне правосуддя є доступним: кожна людина має можливість звернутися до суду для захисту своїх прав, а судові процедури є зрозумілими і доступними для широкого кола осіб; 5) ефективне правосуддя є незалежним: суди здійснюють правосуддя незалежно від будь-якого впливу ззовні, включаючи політичний тиск¹. Ефективність правосуддя, зазначає М.М. Ясинок, має ґрунтуватись на розумному спрощенні процесуального законодавства, яке має схилитись у бік змагальності процесуальних паперів, третейського спрямування справ, медіативних процедур, із можливістю «адвокатського» процесу як медіативної складової частини, яка б проводилась без участі сторін, що забезпечило б реальне представництво сторін у суді. Ефективності правосуддя з точки зору його якісних показників можна добитися лише шляхом єдиних підходів до судової практики, яку законодавчо потрібно визнати прецедентною, оскільки нині ми вже маємо основи прецедентного права, які точково закріплені в процесуальному законодавстві нашої держави².

Тож, необхідність здійснення моніторингу ефективності правосуддя зумовлена тим, що судова влада виконує ключову функцію захисту прав і свобод людини та забезпечення верховенства права, а, отже, потребує постійної об'єктивної оцінки умов і результатів своєї діяльності. Моніторинг дозволяє своєчасно виявляти системні проблеми в організації роботи судів, надмірну тривалість розгляду справ, нерівномірне навантаження суддів, недоліки матеріального чи кадрового забезпечення, що безпосередньо впливають на якість правосуддя.

Взагалі, моніторинг – це постійне спостереження за ходом якогось явища або процесу з метою визначення закономірностей і особливостей його розвитку. Моніторинг економічних явищ і процесів має за мету визначення їх відповідності суспільним інтересам, конкретним цілям і завданням, заздалегідь наміченим цілям і результатам³. Таким чином, моніторинг ефективності правосуддя – це систематична, організаційно та нормативно забезпечена діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка спрямована на збирання, обробку, аналіз і оцінювання кількісних та якісних показників функціонування судової системи з метою визначення рівня результативності, доступності, своєчасності та якості здійснення правосуддя, виявлення проблемних аспектів його забезпечення й формування обґрунтованих управлінських і

¹ Ніщима С. О. Ефективне правосуддя як ознака правової держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 114–117. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312934>.

² Ясинок М. М. Окреме провадження і народні засідателі: історико-правовий огляд. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 160–163.

³ Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства : монографія / За заг. ред. Ю. Б. Іванова Ю. Б., О. М. Тищенко. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. 384 с.

правових рішень за умови дотримання принципу незалежності судової влади. А відтак, дана діяльність є складною для реалізації, що обумовлює необхідність побудови ефективного адміністративно-правового механізму її здійснення.

Поняття механізму, на переконання В.Є. Данченко, активно використовується в різних сферах суспільного життя, зокрема: 1) у соціології - це набір соціальних процесів і структур, які регулюють поведінку індивідів і груп в суспільстві. Соціологічний механізм пояснює, як певні соціальні інститути та норми впливають на соціальну організацію; 2) з точки зору психології механізм - це внутрішній процес або набір процесів в психіці людини, який забезпечує певну поведінку, реакцію або мислення. Психологічний механізм включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, які пояснюють, як людина обробляє інформацію та реагує на стимули; 3) у філософії механізм тлумачиться як концептуальна модель, що пояснює, як певні явища або процеси виникають і функціонують на основі причинно-наслідкових зв'язків; 4) в теорії управління механізм - це сукупність методів, процесів і структур, які використовуються для організації, контролю і координації певної діяльності для досягнення її цілей¹. У праві, пише А.О. Зубко, механізми - це певні «комплекти» юридичних засобів, які мають нормативне закріплення та орієнтовані при їх практичному використанні на реалізацію суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин. Конкретний правовий механізм як цілісна, взаємопов'язана структура відображає послідовні стадії юридичної діяльності (громадян, організацій, посадових осіб, органів публічної влади) та різноманітні правові засоби, варіанти їх взаємодії на кожній стадії. За допомогою правових механізмів здійснюється гарантована законодавством реалізація завдань правового регулювання, впливу на суспільні відносини для досягнення конкретної мети².

С.Г. Стеценко, аналізуючи поняття механізму адміністративно-правового регулювання пропонує розглядати його як сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права. Автор виділяє органічні складові та функціональні складові даного механізму. Так, відмічає науковець, органічними складовими частинами механізму адміністративно-правового регулювання можуть уважатися ті, що визначають суть самого явища, тобто без яких не може відбуватися сам механізм адміністративно-правового регулювання. Поряд з цим функціональними складовими частинами механізму адміністративно-правового регулювання можуть уважатися ті, які значною мірою впливають на механізм адміністративно-правового

¹ Данченко В. Є. Адміністративно-правовий механізм регулювання непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері: поняття та структура. *Правові новели*. 2023. № 2 (21). С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2023_21%282%29_11.

² Зубко А. О. Адміністративно-правові механізми в контексті впровадження адміністративної політики України: проблематика теоретичного дискурсу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 297. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2024/71.pdf.

регулювання, на його вираженість та ефективність, водночас вони не є обов'язковими елементами. Тобто функціональні складові мають можливість якісно змінити механізм адміністративно-правового регулювання, вони суттєво впливають на його надійність, але сам по собі механізм адміністративно-правового регулювання може існувати (здійснюватися, втілюватися у життя) без функціональних складових. До органічних складових частин (елементів) механізму адміністративно-правового регулювання вчений відносить: норми права; юридичні факти; правові відносини; акти реалізації норм права¹.

Ю.А. Ведерніков та А.В. Папірна відмічають, що механізм правового регулювання являє собою взятую в сукупності систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. За допомогою цієї системи правових засобів, способів і форм нормативність права переводиться у впорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок. До основних ознак механізму правового регулювання вчені відносять наступні: він є частиною механізму соціального регулювання; об'єднує всі явища правової дійсності: засоби (норми права, суб'єктивні права і обов'язки, рішення судів та інші, що об'єктивовані у правових актах); способи (дозвіл, зобов'язання, заборони); форми (дотримання, виконання, використання, застосування); це взаємопов'язана та взаємодіюча система; є динамічною частиною правової системи суспільства – він призначений для приведення в дію необхідних елементів правової системи; результатом його дії є встановлення правопорядку в суспільстві². А.П. Миколаєць вказує, що адміністративно-правовий механізм взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні – це заснована на адміністративно-правових вимогах та сформована завдяки застосуванню адміністративно-правового інструментарію, система взаємопов'язаних елементів, яка включає адміністративно-правові засоби, за допомогою яких забезпечується адміністративно-правове закріплення, охорона та захист взаємодії між державою та громадськістю, ефективне та системне встановлення взаємного зв'язку між наведеними суб'єктами, налагодження постійної комунікації, з'ясування потреб громадськості, з огляду на які спрямовується публічне адміністрування, а також поєднання спільних ресурсів для вирішення завдань загальносуспільного значення³.

Висновки. Таким чином, проведений у статті аналіз дає змогу дійти до висновку, що адміністративно-правовий механізм забезпечення моніторингу ефективності правосуддя в Україні – це системно організована сукупність адміністративно-правових норм, інституцій, процедур, управлінських рішень та інформаційно-аналітичних засобів, за допомогою

¹ Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. К. : Атіка, 2008. С. 63–65.

² Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання. 2008. С. 114.

³ Миколаєць А. Визначення сутності адміністративно-правового механізму взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 79.

яких здійснюється регулярне спостереження, збирання, оцінювання й аналіз показників функціонування судової системи з метою підвищення якості, результативності, доступності та довіри до правосуддя за умови збереження незалежності судової влади.

Ключовими властивостями даного механізму є наступні: 1) має комплексний характер, оскільки поєднує нормативно-правові, організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні елементи; 2) функціонує у сфері публічного адміністрування правосуддя, не зачіпаючи процесуальної діяльності судів; 3) ґрунтується на нормах адміністративного законодавства, що визначають компетенцію, повноваження та відповідальність суб'єктів моніторингу; 4) орієнтований на систематичність і безперервність оцінювання, а не на разові контрольні заходи; 5) виконує превентивну та коригувальну функції, забезпечуючи інформаційну основу для управлінських рішень у сфері правосуддя; 6) спрямований на створення балансу між підзвітністю судової системи та гарантіями її інституційної незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання. 2008. 333 с.
2. Данченко В. Є. Адміністративно-правовий механізм регулювання непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері: поняття та структура. *Правові новели*. 2023. № 2 (21). С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2023_21%282%29_11
3. Зубко А. О. Адміністративно-правові механізми в контексті впровадження адміністративної політики України: проблематика теоретичного дискурсу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 296–299. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2024/71.pdf.
4. Миколаєць А. Визначення сутності адміністративно-правового механізму взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 74–80.
5. Ніщимна С. О. Ефективне правосуддя як ознака правової держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 114–117. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312934>.
6. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. К. : Атіка, 2008. 624 с.
7. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства : монографія / За заг. ред. Ю. Б. Іванова Ю. Б., О. М. Тищенко. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. 384 с.
8. Ясинок М. М. Окреме провадження і народні засідателі: історико-правовий огляд. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2 С.160–163.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Maryna S. ZAYTSEVA,

Doctor of Philosophy in Law

(National Center «ISE named after Honored Professor M.S. Bokarius» of the Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv)

THE CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL MECHANISM FOR ENSURING MONITORING THE EFFICIENCY OF JUSTICE IN UKRAINE

It has been found that the effectiveness of justice is a complex legal and social characteristic of the functioning of the judiciary, which reflects the degree of achievement of the goals of justice through timely, fair, impartial and reasoned consideration and resolution of court cases in compliance with the principles of the rule of law, accessibility and independence of the court, as well as the level of actual execution of court decisions and public trust in the judicial system. It has been proven that monitoring the effectiveness of justice is a systematic, organizationally and normatively supported activity of specially authorized entities, which is aimed at collecting, processing, analyzing and evaluating quantitative and qualitative indicators of the functioning of the judicial system in order to determine the level of effectiveness, accessibility, timeliness and quality of the administration of justice, identifying problematic aspects of its provision and forming substantiated administrative and legal decisions, subject to compliance with the principle of independence of the judiciary.

It is argued that the administrative and legal mechanism for monitoring the effectiveness of justice in Ukraine is a systematically organized set of administrative and legal norms, institutions, procedures, management decisions and information and analytical tools, through which regular observation, collection, evaluation and analysis of indicators of the functioning of the judicial system are carried out in order to improve the quality, effectiveness, accessibility and trust in justice while maintaining the independence of the judiciary. It is noted that the key properties of this mechanism are the following: 1) it is comprehensive in nature, as it combines regulatory and legal, organizational and managerial and information and analytical elements; 2) it operates in the field of public administration of justice, without affecting the procedural activities of the courts; 3) it is based on the norms of administrative legislation that determine the competence, powers and responsibilities of monitoring subjects; 4) it is focused on systematicity and continuity of assessment, rather than on one-time control measures; 5) performs preventive and corrective functions, providing an information basis for administrative decisions in the field of justice; 6) is aimed at creating a balance between the accountability of the judicial system and guarantees of its institutional independence.

Keywords: *mechanism, administrative and legal mechanism, monitoring, efficiency, justice.*